

ՎԱՐՉԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՎԵՃԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԸ ԵՎ ՍԱՀՄԱՆԱԶԱՏՄԱՆ
ՉԱՓԱՆԻՇՆԵՐԸ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՐՋԱՆԱԿՈՒՄ

<https://doi.org/10.59982/18294359-26.1-bs-15>

Մերի Գևորգի Համբարձումյան

Հայցորդ

ՀԵՀ, Հանրային և միջազգային իրավունքի ամբիոն

Meri.g.hambardzumyan@gmail.com

Ամփոփագիր

Հոդվածում ուսումնասիրվում է վարչաիրավական վեճի հասկացությունը՝ վարչական իրավունքի համակարգում դրա տեղը և նշանակությունը բացահայտելու նպատակով: Առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձվում Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգում վարչաիրավական վեճի հասկացության ձևավորմանը՝ հիմքում ընդունելով Սահմանադրության համապատասխան դրույթների, վարչական օրենսդրության և դատական պրակտիկայի համադրված ուսումնասիրության արդյունքները: Ուսումնասիրության ընթացքում դիտարկվում են վարչաիրավական վեճի տեսական հիմքերը, դրա առաջացման պայմանները և իրավական բնույթի առանձնահատկությունները:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումների վերլուծության հիման վրա բացահայտվում են հանրային իրավահարաբերության կառուցվածքային տարրերը՝ սուբյեկտը, բովանդակությունը և օբյեկտը, և հիմնավորվում է դրանց նշանակությունը վարչաիրավական վեճի բնորոշման համար: Նման մոտեցումը հնարավորություն է տալիս հստակ տարբերակել վարչաիրավական վեճը այլ իրավահարաբերություններից ծագող վեճերից՝ բացահայտելով դրա բնորոշ հատկանիշները և հստակեցնելով դրա իրավական բնույթը:

Հետազոտության արդյունքում առաջարկվում է վարչաիրավական վեճի սահմանում, որը հիմնված է հանրային իրավահարաբերության կառուցվածքային տարրերի համակցված գնահատման վրա: Ակնհայտ է դառնում, որ վարչաիրավական վեճը ձևավորվում է հանրային իշխանության իրականացման գործընթացում և պայմանավորված է վարչարարության շրջանակներում ընդունված որոշումների, կատարված գործողությունների կամ դրսևորված անգործության նկատմամբ առաջացող իրավական անհամաձայնությամբ՝ ընդգծելով դրա կիրառական նշանակությունը:

Հիմնաբառեր. Վարչաիրավական վեճ, հանրային իրավահարաբերություն, վարչական արդարադատություն, հանրային շահ, վարչական վարույթ, դատական պրակտիկա:

Ներածություն

Վարչաիրավական վեճի և դրա լուծման ընթացակարգերի ուսումնասիրությունը կարևոր նշանակություն ունի իրավական պետության պայմաններում հանրային իշխանության գործունեության իրավական վերահսկողության և անձի իրավունքների պաշտպանության ապահովման տեսանկյունից: Սակայն համապատասխան ուսումնասիրությունները նպատակահարմար է սկսել վարչաիրավական վեճի հասկացության տեսական հստակեցմամբ: Վարչաիրավական վեճի բովանդակության, իրավաբանական բնույթի և կառուցվածքային տարրերի բացահայտումը հնարավորություն է տալիս սահմանել դրա տեղը իրավական համակարգում և տարբերակել այն այլ իրավական վեճերից:

«Վարչաիրավական վեճ» եզրույթի վերաբերյալ առկա են տարբեր մոտեցումներ: Իրավագետների մի խումբ այն դիտարկում է՝ որպես «իրավական վեճ, որը ծագում է կառավարչական (վարչաիրավական) հարաբերությունների սուբյեկտների միջև և հանրային իշխանության իրականացման ոլորտում, որի մասնակիցները սկզբնականորեն գտնվում են անհավասար՝ ենթակայական հարաբերության մեջ» [Сарипов, 125]: Իրավագետների մեկ այլ խումբ ընդհանրացված ձևով՝ սահմանել է վարչական վեճը որպես «վարչաիրավական հարաբերության սուբյեկտի կողմից իր նկատմամբ այլ սուբյեկտի ընդունած որոշման կամ իր նկատմամբ տվյալ մարմնի կողմից իրականացված իշխանական գործողության կամ անգործության նկատմամբ պաշտոնական ձևով արտահայտված անհամաձայնություն» [Метелева, 84]:

Ու.Վ. Մետելևայի կարծիքով վարչական վեճն իրենից ներկայացնում է վարչաիրավական հարաբերության սուբյեկտի կողմից իր նկատմամբ այլ սուբյեկտի ընդունած որոշման կամ իր նկատմամբ տվյալ մարմնի կողմից իրականացված իշխանական գործողության կամ անգործության նկատմամբ պաշտոնական ձևով արտահայտված անհամաձայնություն [Метелева, 84]:

Վարչաիրավական վեճի հասկացության էության ու բովանդակության բացահայտումը հանդիսանում է վարչական արդարադատության և վարչական իրավունքի տեսության հիմնարար հարցերից մեկը: Թեև Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությունը չի պարունակում վարչաիրավական վեճի ուղղակի սահմանում, դրա բովանդակությունն ու էությունը բացահայտվում են Սահմանադրության, վարչական օրենսդրության և դատական պրակտիկայի համակցված վերլուծությամբ:

Թեև Սահմանադրության 1-ին հոդվածով ամրագրված իրավական պետության սկզբունքը, 3-րդ հոդվածով մարդու իրավունքների առաջնայնությունը, ինչպես նաև 50-րդ և 61-րդ հոդվածներով նախատեսված պատշաճ վարչարարության և արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունքները ձևավորում են վարչաիրավական վեճի ինստիտուտի սահմանադրաիրավական հիմքը, այդուհանդերձ, այդ նորմերի բովանդակությունից բխում է, որ վարչաիրավական վեճը կապված է հանրային իշխանության իրականացման նկատմամբ

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

իրավական վերահսկողության և անձանց իրավունքների պաշտպանության ապահովման հետ [ՀՀ Սահմանադրություն, հոդվ. 1, 3, 50, 61]:

Վարչաիրավական վեճի բովանդակությունը բացահայտվում է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի և ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի միջոցով: Առաջինը կարգավորում է վարչական մարմինների գործունեությունը, վարչարարության հիմունքները, վարչական ակտեր ընդունելու, վարչական ակտերը, վարչական մարմինների գործողությունները և անգործությունը բողոքարկելու հետ կապված՝ վարչական մարմինների և ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց միջև ծագած հարաբերությունները, իսկ երկրորդը՝ վարչաիրավական վեճերի դատական քննության կարգը:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով սահմանվել է վարչարարության հասկացությունը, որի համաձայն՝ վարչարարությունը վարչական մարմինների արտաքին ներգործություն ունեցող գործունեություն է, որը եզրափակվում է վարչական կամ նորմատիվ ակտերի ընդունմամբ, ինչպես նաև գործողություն կամ անգործություն, որն անձանց համար առաջացնում է փաստական հետևանքներ [«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենք, հոդվ. 3, մաս 1, կետ 2]: Իսկ նույն օրենքի 69-րդ հոդվածը սահմանում է անձանց բողոքարկման իրավունքը: Մասնավորապես, անձինք իրենց իրավունքները պաշտպանելու նպատակով իրավունք ունեն բողոքարկելու վարչական ակտերը, այդ թվում՝ զուգորդվող վարչական ակտերի միջամտող դրույթները, ինչպես նաև վարչական մարմնի գործողությունը կամ անգործությունը [«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենք, հոդվ. 69]:

Համադրված վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ վարչաիրավական վեճը հանդիսանում է իրավական հակասություն, որը ծագում է վարչական մարմնի կողմից վարչարարության շրջանակներում իշխանական լիազորությունների իրականացման ընթացքում և արտահայտվում է այդ գործունեության իրավաչափության վերաբերյալ անհամաձայնությամբ:

Վարչաիրավական վեճի հասկացության հստակեցման համար սկզբունքային նշանակություն ունի այն իրավահարաբերության բնույթի պարզումը, որից ծագում է տվյալ վեճը: Այս համատեքստում կարևորվում է հանրային իրավահարաբերության բովանդակության բացահայտումը, քանի որ հենց դրա առկայությունն է պայմանավորում վեճի վարչաիրավական բնույթը:

Այսպես, ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է հանրային իրավահարաբերությունների հատկանիշների մեկնաբանությանը [Թիվ ՎԴ/0830/05/14 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 22.04.2016 թվականի որոշում]: Մասնավորապես, Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումից հետևում է, որ հանրային իրավահարաբերությունը մասնավորից տարանջատվում է թե՛ սուբյեկտային կազմով, թե՛ բովանդակությամբ և թե՛ օբյեկտով, ընդ որում՝ այդ տարրերի համակցությունն է բավարար իրավահարաբերության հանրային բնույթը հաստատելու համար: Իրավահարաբերությունը հանրային հատկանիշով բնութագրելու համար

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

նախևառաջ անհրաժեշտ է, որ հարաբերության կողմ հանդես գա հանրային իշխանական լիազորություններով օժտված սուբյեկտը (վարչական մարմիններ, դրանց պաշտոնատար անձիք, այդ թվում՝ պետական և համայնքային ծառայողներ): Այդ հարաբերության կողմ հանդիսացող հանրային իշխանության սուբյեկտն ունի օրենքով սահմանված իր իշխանական լիազորություններն իրականացնելու պարտականություն, ինչն էլ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց հանրային սուբյեկտիվ իրավունքների իրացման անհրաժեշտ և բավարար պայման է: Հանրային իրավահարաբերության սուբյեկտ հանդիսացող իշխանության մարմինը հանրային իրավահարաբերության շրջանակներում կարող է օժտված լինել ոչ թե իրավունքներով, այլ մի քանի հնարավոր իրավաչափ լուծումներից որևէ մեկն ընտրելու, այսինքն՝ օրենքով սահմանված որոշակի դեպքերում և բավարար փաստական հիմքերի առկայության պայմաններում վարչական հայեցողություն դրսևորելու հնարավորությամբ: Միևնույն ժամանակ հանրային իրավահարաբերության՝ իշխանական լիազորություններով չօժտված կողմը բացի իր հանրային սուբյեկտիվ իրավունքներից կարող է կրել նաև այդ հարաբերության բովանդակության մեջ ներառված պարտականություններ, քանի որ ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք իրենց հանրային սուբյեկտիվ իրավունքներն իրացնելիս պետք է պահպանեն նորմատիվ իրավական ակտերով սահմանված ընթացակարգային իրավական կարգավորումներն ու օրենսդրական բոլոր պահանջները: Հանրային իրավահարաբերությունները ծագում են հանրային շահը սպասարկող սուբյեկտների՝ պետության և համայնքի կողմից այն իրացնելու և կյանքի կոչելու, սոցիալական ոլորտում այն առարկայացնելու կապակցությամբ, քանի որ հանրային իրավունքով կարգավորվող հարաբերության շրջանակներում սուբյեկտը գործում է ոչ թե իր, այլ հանրային շահերի վերհանման և ապահովման նպատակով:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանի դիրքորոշումից հետևում է, որ հանրային է այն իրավահարաբերությունը, որում կողմերից մեկը հանդիսանում է հանրային իշխանական լիազորություններով օժտված սուբյեկտ, որը տվյալ հարաբերության շրջանակում իրականացնում է իր լիազորությունները՝ հանրային շահի իրացման նպատակով:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի ձևավորած իրավական դիրքորոշումները հնարավորություն են տալիս հանրային իրավահարաբերության կառուցվածքից վերհանել այն հիմնական տարրերը, որոնք որոշիչ են նաև վարչաիրավական վեճի բնորոշման համար:

Առաջին հերթին պետք է առանձնացնել սուբյեկտային տարրը: Հանրային իրավահարաբերության կողմերից մեկը պետք է լինի հանրային իշխանական լիազորություններով օժտված սուբյեկտ: Սակայն այդ հանգամանքը բավարար չէ հարաբերությունը հանրային ճանաչելու համար, քանի որ նման սուբյեկտը կարող է հանդես գալ նաև մասնավոր իրավահարաբերություններում: Ուստի վճռորոշ է այն, թե տվյալ սուբյեկտը կոնկրետ հարաբերության մեջ ինչ կարգավիճակով է գործում՝ որպես իշխանական լիազորություններ իրականացնող սուբյեկտ, թե՛ ոչ:

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Երկրորդ, կարևոր նշանակություն ունի իրավահարաբերության բովանդակությունը: Հանրային իրավահարաբերության բովանդակությունը կազմում է իշխանական լիազորություններով օժտված սուբյեկտի պարտականությունը՝ իրականացնել օրենքով սահմանված իր լիազորությունները: Այսպիսով, իրավահարաբերության հիմքում դրվում է պարտադիր բնույթ ունեցող իշխանական լիազորությունը, ինչն այն էապես տարբերակում է մասնավոր իրավահարաբերություններից, որտեղ գերակշռում է կամքի ինքնավարությունը:

Երրորդ, էական նշանակություն ունի իրավահարաբերության օբյեկտը և դրա բնույթը: Հանրային իրավահարաբերությունները ծագում են հանրային շահի իրացման կապակցությամբ և ուղղված են հասարակական նշանակություն ունեցող արժեքների ապահովմանը: Այս առումով հանրային շահը հանդիսանում է այդ հարաբերությունների նյութական հիմքը՝ միաժամանակ պայմանավորելով դրանց բնույթը և ուղղվածությունը:

Վերոնշյալ տարրերի համակցված գնահատումը հնարավորություն է տալիս սահմանել այն չափանիշները, որոնց առկայության դեպքում իրավահարաբերությունը կարող է որակվել որպես հանրային: Միևնույն ժամանակ, նույն այդ տարրերը հանդիսանում են վարչաիրավական վեճի կառուցվածքային հիմքը՝ պայմանավորելով դրա էությունը և սահմանները:

Այսպիսով, կարելի է առանձնացնել վարչաիրավական վեճի հետևյալ հիմնական տարրերը՝

- ա) հանրային իշխանական լիազորություններով օժտված սուբյեկտի մասնակցություն,
- բ) այդ սուբյեկտի կողմից վարչարարության շրջանակներում օրենքով սահմանված հանրային իշխանական լիազորությունների իրականացում կամ դրանց չիրականացում (անգործություն),
- գ) հանրային շահի իրացման հետ կապված հարաբերության առկայություն,
- դ) այդ գործունեության նկատմամբ շահագրգիռ անձի կողմից արտահայտված անհամաձայնություն:

Այս տարրերի ամբողջությունը բնորոշում է վարչաիրավական վեճի էությունը՝ որպես հանրային իրավահարաբերության շրջանակում ձևավորվող իրավական հակասություն: Այսինքն՝ վարչաիրավական վեճի հասկացության սահմանումը պետք է կառուցվի ոչ թե առանձին արտաքին հատկանիշների, այլ հանրային իրավահարաբերության կառուցվածքային տարրերի համակցության վրա: Այդ մոտեցումը հնարավորություն է տալիս ապահովել վարչաիրավական վեճի հստակ սահմանազատումը մասնավոր իրավահարաբերություններից բխող վեճերից և միաժամանակ ընդգրկել հանրային իշխանության գործունեության բոլոր դրսևորումները:

Եզրակացություն

Վարչաիրավական վեճը հանդիսանում է հանրային իրավահարաբերությունից ծագող իրավական հակասություն, որն առաջանում է հանրային շահի իրացման հետ կապված հարաբերությունների շրջանակում հանրային իշխանական լիազորություններով օժտված սուբյեկտի կողմից օրենքով սահմանված լիազորությունների իրականացման կամ դրանց չիրականացման (անգործության) կապակցությամբ, և արտահայտվում է այդ գործունեության իրավաչափության կամ հիմնավորվածության և/կամ դրա արդյունքների վերաբերյալ շահագրգիռ անձի անհամաձայնությամբ:

Կատարված ուսումնասիրությունն ու վերլուծությունը ցույց են տալիս, որ վարչաիրավական վեճի հասկացության հստակեցումն ունի էական նշանակություն վարչական իրավունքի տեսության և իրավակիրառ գործունեության համար:

Գրականության ցանկ

1. Старилов Ю. Н. Административная юстиция: проблемы теории. – Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 1998, 197 с.,
2. Метелева У. В. Административное производство по разрешению административных споров: понятие и виды // Вестник Евразийской академии административных наук. – 2007, № 1, С. 80–84,
3. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն, ՀՀՊՏ 201.12.21/Հատուկ թողարկում Հոդ. 1118, <https://www.arlis.am/hy/acts/102510>, 27.03.2026,
4. Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատավարության օրենսգիրք, 05.12.2013, ՀՀՊՏ 2013.12.28/73(1013).1, Հոդ.1186.1,
5. «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենք, ՀՀՊՏ 2004.03.31/18(317) Հոդ. 413, հոդվ. 69, <https://www.arlis.am/hy/acts/220987>, 27.03.2026,
6. Թիվ ՎԴ/0830/05/14 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 22.04.2016 թվականի որոշում, <https://www.arlis.am/hy/acts/107614>, 27.03.2026:

THE CONCEPT AND THEORETICAL FOUNDATIONS OF ADMINISTRATIVE DISPUTES

Meri Hambardzumyan

Researcher

EUA, Chair of Public and International Law

Meri.g.hambardzumyan@gmail.com

Abstract

The article studies the concept of an administrative-legal dispute with the aim of revealing its place and significance in the system of administrative law. Particular attention is paid to the formation of the concept of an administrative-legal dispute in the legal system of the Republic of Armenia, based on a comparative study of relevant constitutional provisions, administrative legislation, and judicial practice. Throughout the study, the theoretical foundations of administrative disputes, the conditions surrounding their origin, and the specific characteristics of their legal nature are examined.

Based on the analysis of the legal positions of the Court of Cassation of the Republic of Armenia, the structural elements of a public legal relations-namely the subject, content, and object-are revealed, and their significance for the definition of an administrative-legal dispute is substantiated. This approach makes it possible to clearly distinguish an administrative-legal dispute from disputes arising from other legal relationships by revealing its characteristic features and clarifying its legal nature.

As a result of the research, a definition of an administrative-legal dispute is proposed, based on a combined assessment of the structural elements of a public legal relations. It becomes evident that an administrative-legal dispute is formed in the process of the exercise of public authority and is conditioned by legal disagreement arising in relation to decisions adopted, actions performed, or omissions manifested within the framework of administrative activity, thereby emphasizing its practical significance.

Keywords: Administrative dispute, public legal relations, administrative justice, public interest, administrative procedure, judicial practice.

Ներկայացվել է՝ 13.04.2026թ.

Ուղարկվել է գրախոսման՝ 27.04.2026թ.